

УДК 378

*Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту
гуманітарних наук
Університету державної фіскальної служби України
(Протокол від 18 березня 2020 року № 6)*

Тенденції та перспективи формування професійної лексики: Доповіді
X Міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого питанням
функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та
соціокультурному аспектам філології. Ірпінь: УДФС України, 2020. Вип. X.
198 с.

Відповідальний редактор:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики, української словесності та культури
О.В. Чорна

© Оригінал-макет
КАВ
Університет ДФС України, 2020

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несуть автори.

4. Корновенко, Л. Толерантність / інтолерантність у суспільній свідомості черкашан (за результатами асоціативного експерименту 2013-2014 рр.). Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць. Випуск 21. Черкаси. 2016. С. 185–193.

5. Корновенко Лариса Толерантність сучасної молоді у світлі психолінгвістичного експерименту (на матеріалі дослідження 2018 р.) // Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht

Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. IX Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики. München, 1–4 November 2018. p.90–99

6. Словник української мови : В 11-ти тт. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

7. Рональд Інглеарт //Режим доступу: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/49074-nestorivska-grupa-mirkue-pro-tsinnosti-rozvitku-dlja-ukrayini>, 01. 01. 2017.

Кравченко Євдокія Григорівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
(Київ, Україна)

ГРАМАТИЧНА НОРМА: СИСТЕМА Й УЗУС (НА МАТЕРІАЛІ НЕВІДМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ)

Актуальність статті зумовлена тим, що граматичні норми української літературної мови і реальне мовленнєве вживання граматичних засобів свідчать про існування розбіжностей, що зумовлені різними чинниками.

Українські і зарубіжні мовознавці стверджують, що варіанти є необхідним етапом побудови елементів мовної системи, які забезпечують більш раціональний спосіб вираження. Це вияв динамічного розвитку мови, еволюція її системи й норми. Вивчення загальнотеоретичного осмислення проблеми граматичної норми, граматичної варіантності здійснено у працях М.Я. Плющ, В.І. Кононенка, І.Р. Вихованця, М.М. Пилинського, А.П. Загнітка, Н.М. Козирод, В.Д. Семиряк, Л.І. Кучеренко, Н.М. Сологуб, В. Юносової та ін. Це уможливило створення найбільш цілісної й обґрунтованої класифікації граматичних варіантів з врахуванням еквівалентності граматичного значення, граматичної системності і регулярної взаємозамінності, однорідності порівнюваних структур, стильової приналежності, пор.: категоріально-граматичні, лексико-граматичні,

семантико-граматичні, фонетико-граматичні, словотвірно-граматичні, граматико-стилістичні і граматико-стильові варіанти [3, с. 132].

Метою статті є простеження виявів варіантності у підкласі невідмінюваних іменників сучасної української мови, здійснити аналіз функціонування конкуруючих варіантів у нормативно-стилістичному аспекті.

Статус підкласу невідмінюваних іменників у загальній системі морфологічної відмінюваності й досі залишається невизначеним: для них не встановлено перелік граматичних категорій та специфіку вираження граматичних значень. Дослідники цей «клас слів у парадигматичній системі іменника називають іменниками «нульового типу відмінювання з повною омонімією словоформ» або «невідмінюваними» іменниками [2, с. 110; 3, с. 61].

У «Теоретичній морфології української мови» (2004 р.) зазначено, що розглядувані «іменники не позбавлені визначальної для них категорійної відмінкової ознаки. Морфологічно такі іменники розподіляються на сім відмінкових омонімічних форм – форм називного, родового, давального, знахідного, орудного, місцевого і кличного відмінків – з нульовою флексією... «Невідмінюваний» іменник, як і «відмінюваний», стоїть у певній відмінковій позиції, тобто виконує всі притаманні «справжнім» іменникам формально-синтаксичні функції суб'єкта, об'єкта, адресата, знаряддя, засобу, локатива тощо» [1, с. 111, 114]. Такі іменники утворюють периферію морфологічних рядів словоформ, тяжіють до синтаксичних типів і реалізують аналітичні тенденції мовної організації, оскільки їхнє відмінкове, родове та числове значення набуває вираження засобами контексту, а не афіксальними формантами.

Водночас зазначимо, що під мовною нормою розуміємо «сукупність стабільних і уніфікованих граматичних засобів і правил їхнього вживання, які дбайливо культивує суспільство» [2, с. 37].

Зміни граматичної норми у невідмінюваних іменників відбуваються у діакронії за тріярусною ієрархією варіантів щодо усталення норми: реліктивні варіанти – релікти старої норми, напр.: *фортепіано* – *фортеп'яно*; факультативні варіанти – однаковою мірою правильні з боку норми, пор.: *zini* – *zini*; експансивні варіанти, що проникають у літературну норму зі стихії сформованого узусу, напр.: *бюро* – *бюра*, *кіно* – *кіна*, *трюмо* – *трюма*.

Мовленнєва практика засвідчує вплив типового для народної мовної системи розрізнення іменникових форм відмінків і на незмінювані іншомовні іменники, які часто набувають ознак відмінюваних та підлягають словотвірному засвоєнню в українській літературній мові (*авто* – *авта*,

автом, на авті; пані – паня, панія). У сучасній літературній мові нормативність узусних морфолого-словотвірних варіантів не у всіх випадках однакова. Вузкий корпоративний характер мають ті граматичні форми іменників-жаргонізмів, що виступають еквівалентами граматичних форм лексем і понять в усному спілкуванні, пор.: *фото – фотка, кофе – кофій* тощо.

Саме у мовленні невідмінювані іменники набували ознак відмінюваних, що переважно мотивується прагненням ввести такі лексеми до активного словника української мови і підпорядкувати повністю законам відмінюваності, тобто системним морфологічним нормам: *«Ненадійно, небезпечно і малоефективно. Все рівно, що кидатись під колеса авто в центрі»* (Л.Дереш); *«Взагалі-то й це один телевізор здалося б купити, бо чоловік, звісно, радше дивився «картинки», а картинок, ясна річ більше в кінах»* (О.Забужко). Узусні варіанти як засіб стилізації під просторіччя підкреслюють своєрідну експресивність мовлення, пор.: *«А паня біла, біла...»* (М.Коцюбинський); *«Взгляділа незнайому панію...»* (Н.-Левицький). *Помаранчеві стрічки майорять усюди – на деревах і парканах, ліхтарях і таксівах»* (О.Забужко).

Помічено, що суфіксальний спосіб є найпродуктивнішим способом творення узусних морфолого-словотвірних варіантів від розглядуваних іменників у мовленні. Позамовні фактори сприяли у потребі номінації, зокрема за належністю до певної соціальної групи, організації, за певним видом занять чи специфічною рисою, пор. *хіпі*: *«Це старі хіпі: українці, поляки, росіяни, словаки»* (Л. Дереш); *«З намету вилазить бухий в дупель хіпусьо»* (Л. Дереш); *«І почали доводити миролюбних, але ментофобних хіпунчиків ледь не до інфаркту»* (Л. Дереш). Подібні морфолого-фонетико-словотвірні утворення від невідмінюваних іменників є некодифікованими варіантами мовної норми.

Новий «Український правопис» (2019 р.) частково подолав штучне затримування, консерватизм і закріпив у правописі те, що відшліфоване у народній мові. З невідмінюваних іменників іншомовного походження перевели до відмінюваних, тобто до кодифікованих норм, іменник *ситро*, додавши його до відмінюваного й нормативного раніше *пальта* [4, с. 133]. Іншомовні невідмінювані іменники типу *метро, кіно* й далі лишилися невідмінюваними. Зміни у граматичному ладі української мови відбуваються не миттєво, оскільки вони опосередковані тривалим нарощуванням тенденцій видозміни, уніфікації та кодифікації. Співіснування ж конкуруючих варіантів дасть змогу спрогнозувати майбутню норму.

Список використаної літератури:

1. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граMATика української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська / За ред. І.Р. Вихованця. Київ: «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Вихованець І.Р. Про граматичні норми сучасної української літературної мови // Проблеми унормування української мови: Збірник матеріалів розширеного засідання координаційної ради «Українська мова» / І.Р. Вихованець. Київ–Херсон, 2003. С. 37–48.
3. Загнітко А.П. Проблеми правописної варіантності: система й узус (на матеріалі граматичних системних та узусних варіантів) / А.П. Загнітко // Лінгвістичні студії. Вип.4. Донецьк, 1998. С. 126–132 с.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, Ін-т української мови. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 284 с.

Кришук Валентина Леонідівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови і літератури

факультету початкової освіти та філології

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

(Хмельницький, Україна)

ГЕНДЕРНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ

Вивчення проблеми автобіографізму в контексті аналізу гендерного та психоаналітичного дискурсу закривалося наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. У філологічних напрацюваннях розкрито центральні концепти художнього втілення проблеми гендерних характеристик, стосунків, виявлено координати потлумачення художніх творів із урахуванням інтенту автора, його світовідчуття й розкриття гендерної проблематики, про що засвідчують останні дослідження науковців.

В українській гуманітаристиці гендерну проблематику порушували новонапі О. Козачишина (лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів (на матеріалі американської прози ХХ сторіччя)), Г. Тихоновська (гендерний аспект вживання непрямих мовленнєвих актів), О. Дудолодова (динаміка мовної репрезентації гендеру в англійському публіцистичному дискурсі), Н. Борисенко (гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах ХХ століття), літературознавці Г. Пушкар (типологія і поетика жіночої прози гендерний аспект), О. Новицька (гендерний аспект образності малої